

IMAJU LI DJECA I MAJKE ISTE STRAHOVE?

VALENTINA RUŽIĆ¹

*Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku,
Republika Hrvatska*

Sažetak: Strahovi su prisutni u svim razdobljima života, ali se njihov sadržaj i intenzitet mijenjaju. Istraživanja sugeriraju da je anksioznost djelomično nasljedna, ali i da važnost u razvoju strahova ima okolina u kojoj dijete odrasta (što možemo promatrati u okviru teorije socijalnog učenja). U provedenom istraživanju sudjelovale su 92 majke djece u dobi od 4 do 6 godina. U svrhu ispitivanja sastavljen je popis najčešćih strahova na kojem su majke trebale označiti one koje su primijetile kod svog djeteta. U drugom dijelu istraživanja majke su se trebale prisjetiti vlastitih strahova u predškolskoj dobi, a u trećem označiti strahove koje imaju sada, u odrasloj dobi. Rezultati provedenog istraživanja pokazuju da postoji značajna korelacija između ukupnog broja označenih strahova kod djeteta i majki (u predškolskoj dobi i sada). Za strahove specifičnog sadržaja analizirane su razlike u proporcijama djece s tim strahom ovisno o postojanju straha kod majke. Rezultati pokazuju da je proporcija djece kod koje se javlja određeni strah značajno veća kad se i majka prisjeća doživljavanja istog straha. Rezultati idu u prilog hipotezi o prijenosu specifičnih strahova s majke na dijete, ali i u prilog djelovanju okoline na razvoj strahova kod djece.

Ključne riječi: *dječji strah, razvojni strahovi, prijenos straha, strahovi majki, učenje po modelu.*

Abstract: Fears are present in all parts of human life, but their content and intensity change in different ages. Research suggests that anxiety is partly hereditary, but also that the environment in which a child grows up has a significant role in the development of his fears (which can be observed within the framework of social learning theory). This study was conducted with 92 mothers of children aged 4 to 6. For the purpose of the study, a list of the most common fears was compiled, on which mothers were asked to mark those they had noticed in their child of preschool age. In the second part of the study, mothers were asked to recall their own fears when they were in preschool age, and finally, to mark fears they have now, as adults. The results of the study show that there is a significant correlation between the total number of fears in children and mothers (in preschool age and in adulthood). For fears of specific content, differences in the proportions of children with that fear were analyzed depending on the presence of mother's fear. The results show that the proportion of children with a certain fear is significantly higher when the mother also remembers experiencing the same fear in preschool age. The results support the hypothesis of the transfer of specific fears from mother to child but also support the role of the environment in the development of fears in children.

Keywords: *children's fear, developmental fears, transfer of fears, maternal fears, social learning.*

¹ Kontakt adresa: vrucic12@gmail.com

Uvod

Strahovi su uobičajene reakcije na određenu stvarnu ili zamišljenu prijetnju i sastavni su dio razvoja (Gullone i King, 1997). Strahovi blažeg intenziteta javljaju se već u ranoj dobi i većinom su prolaznog karaktera, a pretpostavlja se da uključuju uglavnom istovjetne reakcije na specifične podražaje poput prirodnih događaja (mrak, grmljavina) ili apstraktne pojmove (rat, odbačenost), pri čemu reakcije uključuju izbjegavanje prijetee situacije ili objekta, subjektivni osjećaj nelagode i fiziološke promjene (Vulić-Prtorić, 2002).

Djeca su posebno podložna osjećaju straha zbog svoje ranjivosti i nemogućnosti obrane, a općenito ih plaše nepoznate stvari (Onder, Kusmus i Cengiz, 2018). Strahovi su uvijek usmjereni na neku vanjsku prijetnju (Craig, Browne i Baum, 1995), a kada postanu vrlo intenzivni, dugotrajni i ometaju svakodnevno funkcioniranje, možemo govoriti o fobijama. Postojanje fobija mogući je faktor rizika za razvoj teškoća u socijalnom i akademskom funkcioniranju (Essau, Conradt i Petermann, 2000; Silverman i Moreno, 2005), kao i razvoj anksioznih poremećaja, poremećaja raspoloženja i zlouporabe droga (Kagan i Snidman, 1999; Kendall, Safford, Flannery-Schroeder i Webb, 2004).

Dosadašnja istraživanja pokazuju da je anksioznost djelomično nasljedna te da djeca roditelja koji su anksiozni imaju tri puta veću vjerojatnost razvoja anksioznih poremećaja od djece roditelja koji nisu anksiozni (Lawrence, Murayama i Creswell, 2019). Uz genetsku komponentu, istraživanja provedena na blizancima upućuju i na važnost okoline u kojoj dijete odrasta (Eley i sur., 2015). Djelovanje okoline na usvajanje strahova i razvoj fobija može se promatrati u okviru teorije socijalnog učenja (Bandura i Walters, 1977; Olsson, Nearing i Phelps, 2007) prema kojoj djeca strahove mogu steći ne samo neposrednim iskustvom već i učenjem od drugih, posebno roditelja, tzv. socijalnim učenjem (Olsson i sur., 2007). Socijalno učenje straha uključuje i izravnu komunikaciju (npr. izjave roditelja poput „ovog se treba paziti“ ili „ovo je strašno“) i izraze lica (Nimphy, Venetikidi, Elzinga, Van der Does i Aktar, 2023).

Dosadašnja istraživanja usmjerena na prijenos straha s roditelja na dijete najčešće su istraživala upravo roditeljsko modeliranje izraza straha i ponašanje izbjegavanja objekta straha. Često se u tom kontekstu ispituje odnos između roditeljske kontrole i anksioznosti kod djece (vidi meta-analize McLeod, Wood i Weisz, 2007; Van der Bruggen, Stams i Bögels, 2008), a naglasak se stavlja i na proučavanje transakcijske prirode interakcije roditelj-dijete i utjecaja dječje anksioznosti na kontrolu i autonomiju roditelja (Van der Bruggen i Bögels, 2012).

Dunne i Askew (2013) također smatraju da je anksioznost donekle nasljedna osobina i da je to moguće objašnjenje zašto su djeca izrazito podložna učenju straha od roditelja te da će njihove reakcije straha biti veće u situacijama u kojima vide reakciju straha kod majke. Nimphy i suradnici (2023) opisuju dvije linije istraživanja prijenosa straha u djetinjstvu putem posrednog učenja. Jedna linija obuhvaća najčešće eksperimentalna istraživanja na djeci urednog razvoja u kojima se određenom vrstom treninga roditelja manipulira njihovim emocionalnim izrazima prema pojedinim podražajima (npr. Dubi, Rapee, Emerton i Schniering, 2008; Egliston i Rapee, 2007). U takvim se istraživanjima nasumičnom podjelom sudionika (roditelja) u skupinu na kojoj se vrši manipulacija i kontrolnu skupinu bez manipulacije kontroliraju čimbenici poput genetike i povijesti učenja roditeljskih ponašanja (Nimphy i sur., 2023). Druga linija istraživanja temelji se na opažanjima reakcija u kliničkim uzorcima anksioznih roditelja u novim / dvosmislenim situacijama kako bi se stekao uvid u odnos reakcije roditelja i razvoj straha i izbjegavanja kod djece (npr. Aktar, Majdandžić, de Vente i Bögels, 2013, de Rosnay, Cooper, Tsigaras i Murray, 2006). Ove se dvije linije istraživanja međusobno nadopunjuju jer prva omogućuje zaključke o uzročno-posljedičnim odnosima ispitivanih varijabli, a druga o prijenosu anksioznosti u svakodnevnom životu.

Kad govorimo o procjenama strahova djece predškolske dobi, istraživanja se najčešće usmjeravaju na ponašanja izbjegavanja kod djece ili na procjene odraslih osoba, najčešće roditelja. Ako je dijete u dobi u kojoj samo može dati procjenu straha, njegove se procjene često uspoređuju s onima roditelja kako bi se odredio stupanj slaganja (npr. Bondy, Sheslow i Garcia, 1985).

Bondy i suradnici (1985) pokazali su da postoji značajno podudaranje u rangiranju strahova djeteta od strane majke i od strane samog djeteta te upozorili na mogućnost da na procjene roditelja o strahovima njihove djece utječe odnos između njihovih vlastitih strahova i strahova koje opisuju za svoju djecu, a ovo pitanje i kako ga riješiti ostalo je aktualno do danas.

Unatoč velikom broju istraživanja u području strahova u dječjoj i odrasloj dobi te njihovoj povezanosti s karakteristikama roditelja i njihova roditeljskog stila, pitanje stavova putem kojih se prenose stvarni strahovi roditelja (majki) na njihovu djecu još uvijek ostaje nerazjašnjeno (Minullina, Akramova i Gurianova, 2015).

Već desetljećima istraživanja upućuju na povezanost između postojanja određenog straha kod roditelja i kod djeteta (npr. Hagman, 1932; Bandura, Grusec i Menlove, 1967; Solyom, Beck, Solyom i Hugel, 1974), čak i na prijenos strahova s majke na dijete tijekom trudnoće (Moonen-Budhi Nugroho, 2018), ali prema saznanju autora, do sada nije ispitana povezanost postojanja specifičnih strahova kod djece i postojanja istih strahova u djetinjstvu roditelja. Stoga je provedeno istraživanje kojemu je cilj provjeriti povezanost između procjena majki o postojanju određenih strahova kod njihova djeteta predškolske dobi i njih samih, i to s obzirom na strahove koje imaju sada i strahove koje su imale u predškolskoj dobi. Dodatno, radi stjecanja specifičnije slike, provjereno je postojanje razlika u broju procijenjenih strahova ovisno o dobi i spolu djeteta.

Metode

Sudionici

Ispitivanje je provedeno na majkama djece predškolske dobi na području grada Zagreba, Zagrebačke županije i grada Osijeka, koje su zamoljene da popune demografski upitnik na temelju kojeg je odlučeno nastavljaju li s istraživanjem, tj. udovoljavaju li svim kriterijima za uključenje. Od ukupno 124 majke koje su popunile upitnik, njih 92 ispunjavale su kriterije za nastavak istraživanja (život u braku ili izvanbračnoj zajednici, dijete u dobi od 4 do 6 godina starosti, dijete pohađa vrtić).

Uključene majke bile su u dobi od 24 do 47 godina. Njih 34% bilo je srednje stručne спреме, a 66% više ili visoke. Majke su skalu strahova ispunjavale za određeno predškolsko dijete, njih 40 za žensko, a 52 za muško dijete. Djeca su bila u dobi od 4 ($N = 36$), 5 ($N = 33$) ili 6 godina ($N = 23$). Sva djeca su po- hađala vrtić tj. predškolsku ustanovu, a 32% njih bili su jedinci (ostale obitelji su imale od dvoje do petoro djece).

Postupak

Sve potencijalne ispitanice popunile su demografski upitnik kojem je svrha bila provjera kriterija za uključenje u nastavak istraživanja. Ispitanice koje su odgovarale kriterijima za uključenje u istraživanje dobile su tri popisa odab- ranih strahova, za tri različita uvjeta. Prvi zadatak bio je na popisu označi- ti one strahove koje prepoznaju kod svog djeteta predškolske dobi, zatim označiti strahove kojih se sjećaju da su same imale u predškolskoj dobi i na kraju označiti one koje sada prepoznaju kod sebe. Sve tri liste strahova zatim su kodirane u bazu radi daljnjih usporedbi prikupljenih odgovora.

Mjerni instrumenti

U svrhu ovog istraživanja, na temelju literature o najčešćim strahovima djece predškolske dobi, sastavljen je popis 20 strahova (Tablica 1) za koje su majke djece predškolske dobi procjenjivale prepoznaju li ih kod svoje djece te jesu li one same imale taj strah kad su bile u predškolskoj dobi. Vrlo sličan popis korišten je i za procjenu strahova majki u ovom trenutku – popis strahova je donekle prilagođen kako bi odražavao strahove u skladu s dobi – npr. strah od odlaska u vrtić promijenjen u strah od odlaska na posao.

Tablica 1. Popis strahova čije su postojanje majke procjenjivale za dijete predškolske dobi i za sebe (N = 92)

Strah od...			
mraka	biti sam / samoće	ozljeda i krvi	strašnih priča
imaginarnih bića	nepoznatih ljudi	zmija	smrti
vremenskih nepogoda	odvajanja	pauka i kukaca	da će se izgubiti
visine	lopova, provalnika	nasilja	neuspjeha
liječnika, bolnica	odlaska u vrtić	bolesti	spavati sam

Rezultati

U svrhu analize rezultata pobrojani su strahovi označeni na svakoj od tri liste – tj. broj strahova koje su majke označile da prepoznaju kod svog djeteta predškolske dobi, koje su označile da su same imale u predškolskoj dobi i koje imaju sada (od ukupno njih 20). U Tablici 2 prikazan je raspon broja strahova označenih u svakoj od tri situacije te aritmetičke sredine i standardne devijacije broja strahova u tim skupinama.

Tablica 2. Prosječan broj strahova kod djeteta, kod majke u predškolskoj dobi i majke sada

	Raspon	M	SD
Dijete	1-13	4,35	2,60
Majka u predškolskoj dobi	0-17	4,47	3,50
Majka danas	1-11	3,51	2,34

Dobivene su značajne korelacije između ukupnog broja prepoznatih strahova kod djeteta, kod majke u predškolskoj dobi i kod majke sada (Tablica 3).

Tablica 3. Koeficijenti korelacije između ukupnog broja strahova kod djeteta, kod majke u predškolskoj dobi i majke sada

	Majka u predškolskoj dobi	Majka sada
Dijete	0,52**	0,40**
Majka u predškolskoj dobi		0,51*

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Ukupan broj strahova označen na pojedinoj listi analiziran je s obzirom na spol (Tablica 4) i dob djeteta (Tablica 5).

Tablica 4. Prosječan broj strahova kod majki i djece ovisno o spolu djeteta

Ukupan broj strahova	žensko dijete		muško dijete		<i>t</i>	<i>p</i>
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>		
Dijete	4,12	2,45	4,85	2,77	-1,35	0,18
Majka u predškolskoj dobi	4,52	3,39	4,40	3,67	0,16	0,87
Majka danas	2,92	2,17	4,28	2,36	-2,85	0,005

Ovisno o spolu djeteta nisu dobivene značajne razlike u broju prepoznatih strahova kod djeteta, kao ni u broju strahova majke u predškolskoj dobi. Međutim, dobivena je značajna razlika u broju strahova kod majki sada, ovisno o spolu djeteta, u smjeru da majke muške djece sada imaju više strahova.

Tablica 5. Prosječan broj strahova kod majki i djece ovisno o dobi djeteta

Ukupan broj strahova	4 godine		5 godina		6 godina		<i>F</i>	<i>p</i>
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>		
Dijete	4,86	2,81	4,33	2,54	3,91	2,33	0,97	0,38
Majka u predškolskoj dobi	4,25	3,81	4,97	3,70	4,09	2,66	0,54	0,58
Majka danas	3,58	2,60	3,61	2,44	3,26	1,79	0,17	0,84

Ovisno o dobi djeteta nije dobivena značajna razlika u broju strahova koje majke prepoznaju kod djece, kojih se prisjećaju kod sebe u toj dobi ili koje osjećaju sada.

Za usporedbu postojanja pojedinog straha kod djeteta predškolske dobi ovisno o tome je li ga i majka imala u toj dobi, proveden je t-test za proporcije, tj. analizirane su razlike u proporcijama djece s pojedinim strahom ovisno o postojanju istog straha kod majke u predškolskoj dobi. Rezultati su prikazani u Tablici 6.

Tablica 6. Analiza proporcija postojanja određenog straha kod djeteta ovisno o postojanju straha kod majke kad je bila u predškolskoj dobi

Specifičan strah	<i>t</i>	<i>Df</i>	<i>p</i>
Mrak	3,98	90	<0,001
Imaginarna bića	3,39	90	0,001
Spavati sam	3,84	90	<0,001
Biti sam / samoća	3,88	90	<0,001
Vremenske nepogode	4,98	90	<0,001
Strašne priče	4,48	90	<0,001
Ozljede, krv	3,28	90	0,001
Zmije	2,56	90	0,01
Da će se izgubiti	1,86	90	0,07
Smrt	5,20	90	<0,001
Odvajanje	2,20	90	0,03

Liječnici, bolnice	0,86	90	0,40
Nepoznati ljudi	1,92	90	0,06
Visina	0,03	90	0,98
Lopovi, provalnici	2,73	90	0,01
Odlazak u vrtić	3,20	90	0,02

***Napomena. Kod preostalih strahova broj majki koje su taj strah imale u predškolskoj dobi bio je premalen za daljnju analizu.

Rezultati pokazuju značajnu razliku u proporciji djece kod koje je određen strah prepoznat, za 12 strahova, ovisno o tome izjavljuju li i majke da su u predškolskoj dobi i same imale taj strah. Dakle, za 12 strahova proporcija djece za koje majka izjavljuje da ga imaju veća je ako je majka i sama imala taj strah u njihovoj dobi. Zanimljivo je primijetiti da uglavnom nisu dobivene značajne razlike kod strahova koji se odnose na objekte ili situacije s kojima je dijete vjerojatno do sada bilo u doticaju ili je u njima sudjelovalo poput straha od liječnika i bolnice, visine i nepoznatih ljudi. Dodatno, analizirane su razlike u proporciji postojanja specifičnog straha kod majke sada, ovisno o tome je li ga imala u djetinjstvu (Tablica 7). Za 10 strahova dobivena je značajna razlika u proporciji postojanja istog straha kod majke danas (ako je isti strah bio prisutan i u predškolskoj dobi).

Tablica 7. Analiza proporcija postojanja određenog straha kod majke sada ovisno o postojanju straha kad je bila u predškolskoj dobi

Specifičan strah	<i>t</i>	<i>Df</i>	<i>p</i>
Mrak	3,05	90	0,003
Imaginarna bića	1,88	90	0,063
Spavati sam	3,84	90	<0,001
Biti sam / samoća	2,32	90	0,023
Vremenske nepogode	3,26	90	0,002
Strašne priče	2,50	90	0,014
Ozljeđe, krv	3,36	90	0,001
Zmije	2,56	90	0,01
Da će se izgubiti	0,39	90	0,70

Smrt	2,33	90	0,02
Odvajanje	1,77	90	0,08
Liječnici, bolnice	3,72	90	<0,001
Nepoznati ljudi	4,82	90	<0,001
Visina	3,38	90	0,001
Lopovi, provalnici	0,99	90	0,32
Odlazak na posao	1,56	90	0,12

****Napomena.* Kod preostalih strahova je broj majki koje su taj strah imale u predškolskoj dobi bio premalen za daljnu analizu.

Usporedba rezultata u tablicama 6 i 7 pokazuje preklapanje za većinu specifičnih strahova na način da ako je majka imala taj strah u predškolskoj dobi, veća je vjerojatnost da ga ima i njeno dijete. Također, veća je vjerojatnost da ga ona i dalje ima u odrasloj dobi. Dobivena je jedino razlika u strahovima od odvajanja i imaginarnih bića na način da je kod majki koje su u djetinjstvu imale te strahove veća proporcija istih strahova kod njihove djece, ali nema razlike u proporciji postojanja tih strahova kod majke sada.

Strah da će se dijete izgubiti nije bio češće prepoznat ni kod djeteta niti kod majke sada ovisno o tome je li strah bio prisutan kod majke u djetinjstvu. Dodatno, strahovi od liječnika, bolnica, visine i od nepoznatih ljudi češće su primijećeni u odrasloj dobi kod majki koje su ih imale i u djetinjstvu, ali ti strahovi nisu češće prepoznati kod njihove djece. S druge strane, strah od lopova i odlaska u vrtić češći su kod djece čije majke su ih imale u djetinjstvu, ali nema razlike kod majki sada (strah od odlaska u vrtić je, s obzirom na dob, preformuliran u strah od odlaska na posao).

Tablica 8. Analiza proporcija postojanja određenog straha kod djeteta ovisno o postojanju straha kod majke sada

Specifičan strah	<i>t</i>	<i>Df</i>	<i>p</i>
Mrak	-1,34	90	0,18
Imaginarna bića	-1,75	90	0,08
Biti sam / samoća	-2,08	90	0,04
Vremenske nepogode	-0,13	90	0,90
Strašne priče	-1,45	90	0,15
Ozljede, krv	-2,46	90	0,02
Zmije	-1,33	90	0,19
Smrt	0,07	90	0,94
Odvajanje	-0,02	90	0,98
Liječnici, bolnice	-3,20	90	0,002
Nepoznati ljudi	-3,96	90	<0,001
Visina	-1,51	90	0,14
Lopovi, provalnici	-6,34	90	<0,001
Odlazak na posao / u vrtić	-2,32	90	0,02

***Napomena. Kod preostalih strahova broj majki koje sada imaju taj strah bio je premalen za daljnju analizu.

Dobiveni rezultati pokazuju da za šest strahova postoji značajno veća proporcija djece koja ga imaju ako taj strah imaju majke. Radi se o učestalim i realnim strahovima poput straha od liječnika, lopova, ozljeda, nepoznatih ljudi, odlaska na posao (za dijete u vrtić) i samoće.

Rasprava

U ovom istraživanju ispitan je odnos procjena majki o postojanju određenih strahova kod njihova djeteta predškolske dobi i njih samih, i to s obzirom na strahove koje imaju sada i strahove koje su imale u predškolskoj dobi.

Dobiveni rezultati pokazuju da postoji velika sličnost u broju prepoznatih strahova kod djeteta predškolske dobi i majke kad je bila u toj dobi te da je korelacija između ukupnog broja strahova u te dvije skupine statistički značajna.

Broj strahova kod majke u predškolskoj dobi objašnjava otprilike 25% varijance broja strahova kod djeteta predškolske dobi, a oko 16% varijance broja strahova majke u odrasloj dobi. Nisu dobivene značajne razlike u prepoznatom broju strahova kod djece ovisno o njihovom spolu. Ovakvi rezultati nisu neočekivani s obzirom na to da su istraživanja pokazala da djevojčice u starijoj dobi pokazuju veći broj strahova od dječaka, ali da su te razlike manje izražene kod djece predškolske dobi (Vulić-Prtorić, 2002). Dobivena je statistički značajna razlika u broju strahova kod majke sada ovisno o spolu djeteta, pri čemu su majke muške djece pokazivale značajno više strahova u odrasloj dobi. Prema saznanju autora, do sada nije ispitivana učestalost specifičnih strahova roditelja ovisno o spolu djeteta. Detaljniji uvid u sadržaj strahova kod majki muške djece u ovom istraživanju pokazuje da se one češće boje odlaska liječniku, bolnica, ozljeda i smrti nego majke ženske djece. S obzirom na to da u ovom istraživanju nisu ispitivana konkretna iskustva majki s pojedinim objektima straha, ne možemo donositi zaključke o razlozima ovakvih rezultata. Međutim, čini se realnim pretpostaviti da su ozljede i nesreće u prosjeku češće kod muške djece, zbog vrsta i načina njihove igre u predškolskoj dobi, pa bi se vjerojatno ovakvi rezultati djelomično mogli tome pripisati.

Usporedba postojanja straha kod djece ovisno o tome jesu li njihove majke imale strah u predškolskoj dobi pruža informacije o potencijalnoj genetskoj uvjetovanosti pojedinih strahova. Rezultati istraživanja pokazuju da je za većinu strahova uključenih u ovo ispitivanje veća učestalost kod djece ako su njihove majke u predškolskoj dobi imale isti strah. Analiza sadržaja navedenih strahova (Tablica 6) pokazuje da se većinom radi o strahovima koji se mogu smatrati razvojnima (npr. strah od mraka, imaginarnih bića i slično).

Ovi rezultati su u skladu s dosadašnjim istraživanjima u kojima se naglašava mogućnost genetskog prijenosa osjetljivosti i anksioznosti (npr. Moonen-Budhi Nugroho, 2018; Dunne i Askew, 2013), ali i na to da se ovaj utjecaj ne primjećuje kod strahova povezanih sa situacijama s kojima je dijete imalo priliku izravno doći u kontakt (nepoznati ljudi, liječnici, visina), što upućuje na važnost iskustva u formiranju straha.

S obzirom na dosadašnja saznanja o socijalnom učenju i djelovanju straha roditelja na razvoj straha kod njihove djece očekivalo se da će majke koje su u predškolskoj dobi osjećale određeni strah isti prenijeti i na svoju djecu tj. da će njihova djeca češće pokazivati isti strah nego djeca majki koja taj strah nisu imala. Ovo istraživanje je djelomično potvrdilo navedena očekivanja jer je za većinu strahova proporcija djece koja ga imaju bila veća kod majki koje su i same imale isti strah. Međutim, isto nije potvrđeno za sve ispitane strahove, pri čemu uglavnom nisu dobivene značajne razlike kod strahova koji se odnose na objekte ili situacije s kojima je dijete u dosadašnjem životu vjerojatno bilo u doticaju (strah od liječnika i bolnice, visine i nepoznatih ljudi).

Usporedba čestine postojanja pojedinog straha kod djece ovisno o tome imaju li taj strah majke sada može upućivati na određenu okolinsku komponentu i djelovanje socijalnog učenja, tj. učenja po modelu. Rezultati pokazuju da za manji broj strahova postoji transfer s majke sada na dijete i to većinom za strahove koji su vezani uz realne opasnosti poput lopova, ozljeda i samoće, za koje se može pretpostaviti da su djeca bila izložena reakcijama majki. Dobiveni rezultati su u skladu s pretpostavkama da su reakcije roditelja povezane s razvojem straha i izbjegavanja kod djece (Aktar i sur., 2013; Aktar, Majdandžić, de Vente i Bögels, 2014; De Rosnay sur., 2006). Nimphy i suradnici (2023) u svojoj meta-analizi navode da ne postoji dovoljno istraživanja strahova i anksioznosti kod djece koja uključuju i ispitivanje anksioznosti roditelja već se o njoj zaključuje posredno – na temelju reakcija straha na nove podražaje.

Navode također da, iako se smatra da je anksioznost roditelja jedan od najjačnijih rizičnih faktora za anksioznost djeteta, nije pronađeno dovoljno dokaza koji potvrđuju da djeca anksioznijih roditelja pokazuju jače usvajanje straha putem modeliranja anksioznih izraza roditelja. To upućuje na to da djeca anksioznih roditelja možda nisu više osjetljiva na nove podražaje (nakon što su jednom bila izložena roditeljskim reakcijama straha).

Dodatno, rezultati istraživanja pokazuju da većinu strahova koje su majke imale u predškolskoj dobi imaju i u odrasloj dobi (Tablica 7), što upućuje na to da oni nisu nužno samo dio djetinjstva već da se mogu protezati i na kasniji život. S obzirom na to da u ovom istraživanju nije ispitivan intenzitet straha, nije moguće donositi zaključke o tome smanjuje li se odrastanjem intenzitet. Neka istraživanja (npr. Aktar i sur., 2014; Murray i sur., 2008; Muris, van Zwol, Huijding i Mayer, 2010) pokazala su da kod djece anksioznih roditelja izlaganje roditeljskom izrazu straha može imati odgođene učinke, tj. biti prediktor kasnijeg izbjegavanja tog podražaja. Bilo bi zato zanimljivo provjeriti u longitudinalnom ispitivanju hoće li djeca čije majke sada imaju određeni strah češće tijekom odrastanja razviti taj strah (bez obzira pokazuju li ga sada u predškolskoj dobi).

S obzirom na to da su u istraživanju sudjelovala djeca predškolske dobi kod kojih su razvojni strahovi najprisutniji nužno je imati na umu da doživljaj straha ili učenje straha kao odgovor na (potencijalno) opasne podražaje predstavlja evolucijsko-adaptivni proces (Kiel i Kalomiris, 2019). Međutim, detaljnije razumijevanje toga kako se procesi socijalnog učenja straha odvijaju i kako se razlikuje prisutnost straha između obitelji sa i bez faktora rizika moglo bi dovesti do uspješnijih postupaka prevencije i tretmana fobija. Osvještavanje mogućnosti prijenosa vlastitih strahova na djecu može biti korisno u prevenciji razvoja anksioznih poremećaja kod djece kao i u smanjenju strahova modeliranjem ponašanja roditelja (Krause i Askew, 2022).

U istraživanjima ovog tipa, koja se oslanjaju na percepciju i samoprocjenu, jedan od najvećih problema je točnost prikupljenih procjena, bilo da se radi o ograničenoj mogućnosti prepoznavanja strahova kod djeteta bilo da se radi o pristranosti pamćenja. Dakle, ograničenje provedenog istraživanja je svakako nepostojanje procjena same djece koje bi omogućile procjenu točnosti percepcije majke vezano za postojanje straha kod njenog djeteta i procjenu njene pristranosti. Moguće je da su majke, ovisno o razini vlastite anksioznosti, bile pristrane u procjeni djece (kao što pokazuju ranija istraživanja – npr. Barrett, Rapee, Dadds i Ryan, 1996).

Dodatno, s obzirom na to da se većina zaključaka temelji na majčinoj procjeni postojanja određenog straha u predškolskoj dobi nužno je oslanjanje na njeno pamćenje koje može biti pristrano.

Do sada, prema autorovom saznanju, nije istražen odnos između spola djeteta i točnosti majčinih procjena pa bi u tom kontekstu moglo biti korisno u budućim istraživanjima provjeriti slaganje između samoprocjena djece i procjena majki, ovisno o spolu djeteta.

Zaključak

Rezultati provedenog istraživanja pokazuju povezanost broja strahova kod djece predškolske dobi i strahova majki u predškolskoj dobi kao i majki sada (u odrasloj dobi). Analiza ukazuje da proporcija djece kod koje se javlja određeni strah značajno je veća kad se i majka prisjeća da je isti strah doživljavala u dobi u kojoj je dijete sada. Za manji broj strahova (većinom povezanih s realnim životnim situacijama poput ozljeda, liječnika i nepoznatih ljudi) proporcija djece s tim strahom veća je ako ga majke doživljavaju sada, u odrasloj dobi.

Ovakvi rezultati upućuju na djelovanje određenih bioloških čimbenika u razvoju strahova, prvenstveno onih razvojnih, ali i na mogućnost prijenosa specifičnih strahova s majke na dijete posredovanjem učenja po modelu. Razumijevanje povezanosti postojanja specifičnih strahova kod majke i djece može pomoći u razvoju strategija za smanjenje ili sprečavanje prijenosa strahova s roditelja na dijete, posebno onih kod kojih je biološka komponenta slabija, tj. kod kojih postoji veće djelovanje okolinskih čimbenika.

Literatura:

- o Aktar, E., Majdandžić, M., de Vente, W., Bögels, S. M. (2013). The interplay between expressed parental anxiety and infant behavioral inhibition predicts infant avoidance in a social referencing paradigm. *Journal of child psychology and psychiatry, and allied disciplines*, 54(2), 144–156. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2012.02601.x>
- o Aktar, E., Majdandžić, M., de Vente, W., Bögels, S. M. (2014). Parental social anxiety disorder prospectively predicts toddlers' fear/avoidance in a social referencing paradigm. *Journal of child psychology and psychiatry, and allied disciplines*, 55(1), 77–87. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12121>
- o Bandura, A., Grusec, J. E., Menlove, F. L. (1967). Vicarious extinction of avoidance behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5(1), 16–23. <https://doi.org/10.1037/h0024182>
- o Bandura, A., Walters, R. H. (1977). *Social learning theory*. Prentice Hall.
- o Barrett, P. M., Rapee, R. M., Dadds, M. M., Ryan, S. M. (1996). Family enhancement of cognitive style in anxious and aggressive children. *Journal of abnormal child psychology*, 24(2), 187–203. <https://doi.org/10.1007/BF01441484>
- o Bondy, A., Sheslow, D., Garcia, L. T. (1985). An investigation of children's fears and their mothers' fears. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 7, 1-12. <https://doi.org/10.1007/BF00961842>
- o Craig, K. J., Browne, K. J., Baum, A. (1995). *Environmental factors in the etiology of anxiety*. U F. E. Bloom i D. J. Kupfer (ur.), *Psychopharmacology: The fourth generation of progress* (1325-1339). Raven Press.
- o de Rosnay, M., Cooper, P. J., Tsigaras, N., Murray, L. (2006). Transmission of social anxiety from mother to infant: an experimental study using a social referencing paradigm. *Behaviour research and therapy*, 44(8), 1165–1175. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2005.09.003>

- o Dubi, K., Rapee, R. M., Emerton, J. L., Schniering, C. A. (2008). Maternal modeling and the acquisition of fear and avoidance in toddlers: influence of stimulus preparedness and child temperament. *Journal of abnormal child psychology*, 36(4), 499–512. <https://doi.org/10.1007/s10802-007-9195-3>
- o Dunne, G., Askew, C. (2013). Vicarious learning and unlearning of fear in childhood via mother and stranger models. *Emotion*, 13(5), 974–980. <https://doi.org/10.1037/a0032994>
- o Egliston, K. A., Rapee, R. M. (2007). Inhibition of fear acquisition in toddlers following positive modelling by their mothers. *Behaviour research and therapy*, 45(8), 1871–1882. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2007.02.007>
- o Eley, T. C., McAdams, T. A., Rijdsdijk, F. V., Lichtenstein, P., Narusyte, J., Reiss, D., Spotts, E. L., Ganiban, J. M., Neiderhiser, J. M. (2015). The Intergenerational Transmission of Anxiety: A Children-of-Twins Study. *The American journal of psychiatry*, 172(7), 630–637. <https://doi.org/10.1176/appi.ajp.2015.14070818>
- o Essau, C. A., Conradt, J., Petermann, F. (2000). Frequency, comorbidity, and psychosocial impairment of specific phobia in adolescents. *Journal of clinical child psychology*, 29(2), 221–231. https://doi.org/10.1207/S15374424jccp2902_8
- o Gullone, E., King, N. J. (1997). Three-year follow-up of normal fear in children and adolescents aged 7 to 18 years. *British Journal of Developmental Psychology*, 15(1), 97–111. <https://doi.org/10.1111/j.2044-835X.1997.tb00727.x>
- o Hagman, R. R. (1932). A study of fears of children of preschool age. *Journal of Experimental Education*, 1, 110–130. <https://doi.org/10.1080/00220973.1932.11009894>
- o Kagan, J., Snidman, N. (1999). Early childhood predictors of adult anxiety disorders. *Biological psychiatry*, 46(11), 1536–1541. [https://doi.org/10.1016/s0006-3223\(99\)00137-7](https://doi.org/10.1016/s0006-3223(99)00137-7)

- o Kendall, P. C., Safford, S., Flannery-Schroeder, E., Webb, A. (2004). Child anxiety treatment: outcomes in adolescence and impact on substance use and depression at 7.4-year follow-up. *Journal of consulting and clinical psychology*, 72(2), 276–287. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.72.2.276>
- o Kiel, E. J., Kalomiris, A. E. (2019). *Emotional development and anxiety*. U V. LoBue, K. Pérez-Edgar, K. A. Buss (ur.), Handbook of emotional development (665–693). Springer Nature Switzerland AG. https://doi.org/10.1007/978-3-030-17332-6_25
- o Krause, L., Askew, C. (2022). Preventing and reducing fear using positive modelling: A systematic review of experimental research with children. *Behaviour research and therapy*, 148, 103992. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2021.103992>
- o Lawrence, P. J., Murayama, K., Creswell, C. (2019). Systematic Review and Meta-Analysis: Anxiety and Depressive Disorders in Offspring of Parents With Anxiety Disorders. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 58(1), 46–60. <https://doi.org/10.1016/j.jaac.2018.07.898>
- o McLeod, B. D., Wood, J. J., Weisz, J. R. (2007). Examining the association between parenting and childhood anxiety: A meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, 27, 155-172. <http://dx.doi.org/10.1016/j.cpr.2006.09.002>
- o Minullina, A. F., Akramova, I. A., Gurianova, O. A. (2015). The Study of the Actual Fears Structure of Children and Their Mothers. *Review of European Studies*, 7(5), 244-252. <http://dx.doi.org/10.5539/res.v7n5p244>
- o Moonen-Budhi Nugroho, N. M. S. (2018). Prenatal transfer and transference of fear of life and fear of death. *International Journal of Pregnancy & Child Birth*, 4(3), 115-123. <https://doi.org/10.15406/ipcb.2018.04.00095>

- o Muris, P., van Zwol, L., Huijding, J., Mayer, B. (2010). Mom told me scary things about this animal: Parents installing fear beliefs in their children via the verbal information pathway. *Behaviour Research and Therapy*, 48(4), 341-346. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2009.12.001>
- o Murray, L., de Rosnay, M., Pearson, J., Bergeron, C., Schofield, E., Royal-Lawson, M., Cooper, P. J. (2008). Intergenerational transmission of social anxiety: the role of social referencing processes in infancy. *Child development*, 79(4), 1049-1064. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2008.01175.x>
- o Nimphy, C. A., Venetikidi, M., Elzinga, B., Van der Does, W., Aktar, E. (2023). Parent to Offspring Fear Transmission via Modeling in Early Life: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Clinical child and family psychology review*, 26(3), 751-772. <https://doi.org/10.1007/s10567-023-00448-1>
- o Olsson, A., Nearing, K. I., Phelps, E. A. (2007). Learning fears by observing others: the neural systems of social fear transmission. *Social cognitive and affective neuroscience*, 2(1), 3-11. <https://doi.org/10.1093/scan/nsm005>
- o Onder, A., Kusmus, G. I., Cengiz, O. (2018). Investigating childhood fears during preschool period in terms of child, mother and teacher opinions. *European Journal of Educational Research*, 7(4), 973-983. <https://doi.org/10.12973/eu-jer.7.4.973>
- o Silverman, W. K., Moreno, J. (2005). Specific phobia. Child and adolescent psychiatric clinics of North America, 14(4), 819-x. <https://doi.org/10.1016/j.chc.2005.05.004>
- o Solyom, L., Beck, P., Solyom, C., Hugel, R. (1974). Some Etiological Factors in Phobic Neurosis. *Canadian Psychiatric Association Journal*, 19(1), 69-78, <https://doi.org/10.1177/070674377401900114>

- o Van der Bruggen, C. O., Bögels, S. M. (2012). Girls' and Mothers' Spider Fear, Maternal Control and Autonomy Granting Behavior, and the Role of Threat Intensity During a Spider Exposure Task, *Journal of Experimental Psychopathology*, 3(1), 17-29. <https://doi.org/10.5127/jep.017411>
- o Van der Bruggen, C. O., Stams, G. J. M., Bögels, S. M. (2008). The relation between child and parent anxiety and parental control: A meta-analytic review. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49, 1257-1269. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1469-7610.2008.01898.x>
- o Vulić-Prtorić, A. (2002). Strahovi u djetinjstvu i adolescenciji. *Suvremena psihologija*, 5(2), 271-293.